

EL MARTYRIUM

DE SANT EUDALD DE SORBA (s. VI)

La notícia que ha donat a la premsa el Col·legi d'Arquitectes, sobre la troballa del martyrium de Sorba, l'extraordinària importància que li dóna, i que realment té, i la conveniència de defensar-lo del pantà projectat, ha estat valorat com un nou crit d'alerta en defensa del nostre, tan maltractat, patrimoni monumental.

La notícia ha motivat, també, que ens demanessin un article sobre aquest monument tan original, que ha arribat als nostres dies d'una manera tan inversemblant: mal conegut i ben conservat.

Les excavacions, les ha dirigides el Dr. Manuel Riu amb un reduït, si bé excel·lent, equip d'arqueòlegs, entre els anys 1977 i 1979. Hem cregut, doncs, imprescindible que, abans de posar la primera paraula, demanéssim al Dr. Riu la seva autorització per documentar-nos del seu voluminós informe —més de 80 folis—.

Dins el conjunt d'edificis que formen l'actual parròquia de Santa Maria de Sorba hi ha, a la dreta de l'altar major de l'església moderna (s' XVIII), un edifici que es féu servir, en construir-se l'església parroquial nova, primerament de sagristia i després de pas al pis de l'actual sagristia i a les dependències de la rectoria, havent-hi construït una escala.

ROTONDA

Aquest edifici, que sense necessitat d'excavacions es veu clarament que és una rotonda amb cúpula hemisfèrica i inexplicablement ben conservat, fou el motiu de les excavacions; no solament per a datar-ne amb exactitud l'època, sinó també per a saber la causa de l'edificació; també, per a cercar el paviment primitiu, conèixer la seva altura original i comprovar la correspondència que pogués tenir amb l'edifici romànic dedicat a Santa Maria, com l'actual parròquia, del qual hom té referències documentals plenes i que es conserva gairebé sencer, embolcallat de parets, envans, pisos i escales.

Després de dues campanyes d'excavacions, la primera gairebé exclusivament a la rotonda i la segona a tots els cossos que s'hi anaren afegint, i de dos anys d'una recerca gairebé exhaustiva de documentació, s'ha donat per acabat el treball arqueològic. Faltaria ara un treball, també gran, de restauració, potser no excessivament costós i que seria de resultats sorprenents.

Concretament: Ha quedat demostrat que els fonaments interiors de la rotonda són també de planta circular. El paviment original d'*opus signinum* es trobà sota tres paviments d'èpoques posteriors i a una profunditat de 85 cms. L'altura de la rotonda era, doncs, de 5,05 m. El seu diàmetre és de 3,92 m. S'ha datat amb exactitud aquest últim paviment i la construcció de l'edifici de final del s. VI. La cúpula podia ser pintada d'una tonalitat rogenca —mangra—, però la humitat n'ha deteriorat l'arrebossat i fa impossible d'assegurar-ho; és construïda amb una capa d'argamassa de calç i sorra que cobreix unes filades de pedra arenosa ben tallada i de maons.

Exteriorment és de planta quadrada, encara que només en són visibles dues cares. Part dels murs d'aquesta construcció tardano-romana fou refeta —exteriorment— en dues etapes diferents: una al s. X amb parament regular de pedra ben tallada i una altra al s. XVIII, en construir-se la casa rectoral al costat. L'edifici té dues finestres, una a cada costat visible —pot-

ser també en tenia al tercer costat però, adossat a l'església moderna, no es veu—. Finestres actualment aparedades, d'arc de mig punt monolític i d'un metre d'altura per fora, per dins formades per dovelles petites, i la porta al S.O., aparedada en construir-se l'escala a la sagristia actual. Les excavacions han demostrat, també, que els fonaments exteriors són de planta quadrada.

Interior de la Rotonda del s. VI, al centre l'edicle, al seu davant el sepulcre.

—Foto: A. Bastardes—

Anota el Dr. Riu que aquesta església-rotonda encaixa perfectament entre les esglésies funeràries construïdes al s. VI i estudiades per Jean Hubert, que corresponen, molt probablement, a un tipus senzill que seguia la tradició de les grans rotondes sepulcral de la millor època romana.

Al mig de la rotonda i sobre l'últim paviment es trobà l'altar. Un edicle massís, format per maons plans i gruixuts de terra cuita i pedres de diferents mides, unit tot amb argamassa de calç i sorra, constituint un bloc massís, possiblement cúbic, de 74x89 cms. de base per una altura impossible de comprovar, però que devia ser d'uns 75x80 cms. Anteriorment es trobà una ara, que havia servit de fonament de l'escala i que pot ser l'original o de l'ampliació posterior. És molt rústega, de pedra calcària, de forma rectangular de 99x75 cms.

Al peu d'aquest edicle es trobà el sepulcre. Primer una tègula que tapava l'òcul del *martyrium*, que servia per a apropar objectes a les relíquies del màrtir, sense destruir el sepulcre. I la cambra sepulcral, protegida per un revoltó longitudinal de mitja canya, format per lloses i peces de terra cuita unides amb argamassa dura. De mides 2,30 m. per 62 cms. Un esquelet únic amb els braços creuats sobre l'abdomen, cames estirades al S., genolls junts. A remarcar l'absència del crani i d'algunes vèrtebres. No hi havia cap atuell ni vestigi de teles, només onze claus de forja amb estelles de fusta de roure, procedents probablement de la caixa. El terra format per tègules planes. La capçalera és tancada per pedres planes de forma irregular i sense argamassa —possible obertura per aquest costat? se sostregué el crani per aquest cantó?— El dictamen

de l'antropòloga de l'equip indica: esquelet d'home, d'uns 50 anys d'edat, altura mitjana, etc. i es lamentava de l'absència del cap i mandíbula i de no tocar-lo de lloc, per un estudi més complet. L'esquelet i l'edicle estan *in situ*. En la documentació, tan estudiada pel Dr. Riu, consta que la mort de Sant Eudald fou l'onze de maig del 581 a l'edat de 46 anys i que foren els visigots els que el martiritzaren.

ATRI

A aquesta rotonda es va afegir molt aviat un atri porticat i petit, d'uns 2,42 m. de llargada per 3,95 m. d'amplada, que deuria ser també insuficient ja que, abans de finalitzar el segle VII, s'afegia a aquest atri, una nau visigòtica.

NAU VISIGÒTICA

Nau de 3,06 m. de llargada per 3,86 m. d'amplada. Poc n'ha quedat, però es suficient per a demostrar-ne l'antiguitat. El parament és gros i les pedres molt gastades, com si haguessin estat llarg temps a la intempèrie. Unides amb argamassa forta de calç, corresponen a una construcció que es recolza en part en el basament del que devia ser, al seu principi, arc frontal de l'atri, i amb el temps basament de l'arc triomfal de l'època romànica; a continuació s'estén un pany de paret de 3,06 m. de llargada, del qual es conserven tres filades visibles; en la filada del mig, feta amb grans pedres verticals, figura un maó romà gros, sencer, reaprofitat. Un empedrat longitudinal i un banc de pedra i argamassa ran dels murs laterals, emmarcava un paviment d'argila piconada, sense gaire calç, construït a uns 10 cms. per sota el paviment *d'opus signinum*

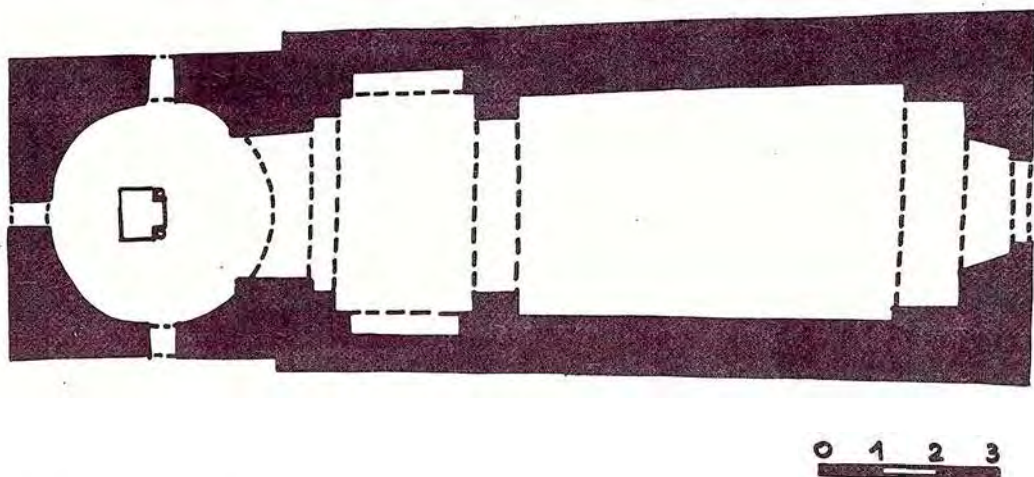
Sorba. Parament en vertical de la nau visigòtica, s. VII.

—Foto: A. Bastardes—

de l'atri i que estigué en ús fins a final de l'edat mitjana.

PRE-ROMÀNIC

Pel motiu que fos, aquesta nau visigòtica, molt probablement coberta amb teulada a dos vessants, devia estar molt malmesa en el moment de la repoblació de l'Aiguadora. Entre mitjan s. IX i mitjan s. X, degué reparar-se i ampliar-se, allargant-la altres 5,74 m., adossant-li un mur amb parament més petit i irregular, amb algunes peces gairebé quadrades, que recorda la talla del s. X. I així, respectant tot el que trobaren construït, la nova ampliació de la nau, que tenia la mateixa amplada, aconseguí una longitud de 8,80 m. A l'extrem sud, vora la façana nova s'obrí una porta de 80 cms. de llum, de la qual es conserva la grada i tres filades del muntant esquerre, treballat a l'estil del s. X. La porta degué ser adovellada —una dovella fou trobada en la runa—. És, doncs, l'església pre-romànica, el quart cos. Però, entre la segona meitat del s. X i el primer terç del s. XI, aquesta nau degué ser destruïda, potser per una incursió islàmica.

NAU ROMÀNICA

I ve la construcció romànica al primer terç del s. XI a sobre i al voltant de tota l'estructura preexistent, aprofitant tot el que s'havia conservat en peu de la rotonda, de l'atri, de la nau visigòtica, i de la pre-romànica i també dels materials dels voltants. Es procedí a obrar de nou el parament exterior que s'adossaria per donar-li una major unitat i reforçar a la vegada els murs perquè poguessin sostenir la volta de canó; murs amb arcuacions i bandes llombardes. Aquests aprofitaments expliquen el perquè de la mala orientació de N.E./S.E. del temple romànic. I així quedà una nau d'una llargada total de 12,97 m. amb l'atri, nau visigòtica i nau pre-romànica i un metre del pilar romànic construït a la nova façana, per reforçar la volta; i sense comptar la rotonda, reaprofitada com a absis. La volta de canó seguit té una altura interior de 6.66 m. en el punt central. Volta encara sencera sobre el pis construït. I conservant sempre la mateixa amplada: 3,86 m.

Sense cap responsabilitat acadèmica, ens hem pogut atrevir a titular aquest article "MARTYRIUM DE SANT EUDALD". Però el nom de sant Eudald no s'ha trobat documentat enlloc. Hi ha una tradició i és un nom conegut a la rodalia, una devoció i la imatge del sant —de talla— a l'altar major —esquerre— de la nova església. Per sant Eudald és festa a Sorba i en un document del 1757 consta que, des del 1714, es cantaven els goigs de sant Eudald acabada la missa i s'"adoraven" les relíquies. I no consta enlloc que Ripoll portés relíquies del sant a Sorba.

Potser fou Josep M. Gavín qui donà per primera vegada per escrit el nom de Sant Eudald de Sorba, en el catàleg de l'exposició de fotografies feta a Berga el 1974. I, encara, aquest nom fou donat erròniament a l'església romànica, la qual sí que està ben documentada sota l'advocació de Santa Maria, com la parròquia actual. El comte Guifre junt amb la seva esposa Winidilda donen l'any 888 a Ripoll, en la mateixa frontera —*in ipsa etiam marcha*— del comtat d'Urgell amb l'Islam, en el lloc de Sorba, *Suburbano*, l'església de Santa Maria amb altres esglésies "ecclesiam Sancte Marie cum aliis ecclesiis", amb béns, etc.

És de remarcar el fet que en un territori que és conquerit entre 879-880 i donat vuit anys després —territori fronterer, sembla que Ripoll trigà un segle a prendre'n possessió—, no s'hagués fet cap església en aquests vuit anys, cosa que confirma —i l'excavació ho ha demostrat— que existia ja a Sorba una edificació cristiana abans de la invasió de l'Islam.

Pel que hi ha escrit, es dedueix que han estat aclarides moltes incògnites i trobada una de les primeres esglésies cristianes amb construccions, gairebé ininterrompudes, que van del s. VI a l'XI. Però també apareix ara —i sense que en fos l'objectiu— una incògnita apassionant: ¿De qui és l'esquelet enterrat al *martyrium* de Sorba?

ALBERT BASTARDES I PARERA

BIBLIOGRAFIA

Novetats bibliogràfiques relacionades amb l'univers romànic

- RAMON D'ABADAL. *Els primers comtes catalans* (Barcelona 1980) 3ª edició. Història de Catalunya. Biografies catalanes n° 1.
- ENRIC BAGUÉ, JOAN FERRAN CABESTANY, PERCY E. SCHRAMM. *Els primers comtes-reis*. (Barcelona 1980) 2ª edició. Història de Catalunya. Biografies catalanes n° 4.
- XAVIER BARRAL i ALTET. *Les pintures murals romàniques d'Olièrdola, Marmellà, Calafell i Matadors*. (Barcelona, 1980). Col. d'Art Romànic n. 11. Art Estudi.
- LORETO ALIBÉS, DOLORS FARRÓ, FORTIÀ MORATÓ, ELISABET TUDÓ. *L'ofici de pintar a l'època romànica*. Visita a la secció romànica del museu d'art de Catalunya. (Barcelona 1980) Col. Els camins d'art a Catalunya n° 1.
- ARNALDO PRANDI, SANDRO CHIERICI, GIULIA TAMANTI, ANTONIO CADCCI. *Umbria*. (Madrid 1979). Europa Romànica vol. 3.
- RAFAEL PUERTAS TRICAS. *Planimetria de San Millán de Suso*. (Logroño 1979).
- RAMÓN REVILLA VIELVA. *El camino de Santiago. Pueblos enclavados en la provincia de Palencia por los que cruza la ruta*. (Palencia 1977).
- SANTIAGO SOBREQUÉS. *Els barons de Catalunya*. (Barcelona 1980). 4ª edició. Història de Catalunya. Biografies catalanes n° 3.
- SANTIAGO SOBREQUÉS. *Els grans comtes de Barcelona*. (Barcelona 1980). 3ª edició. Història de Catalunya. Biografies catalanes n° 2.
- ANTONIO VIÑAYO GONZÁLEZ. *León y Asturias. Oviedo, León, Zamora y Salamanca*. (Madrid 1979). La España Romànica vol. V.